

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора психологічних наук, професора, професора кафедри психології Поліського національного університету **Журавльової Лариси Петрівни** про дисертацію **Волинчук Олени Валеріївни** на тему «Межі психологічного простору педагогів та студентів», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 – психологія

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

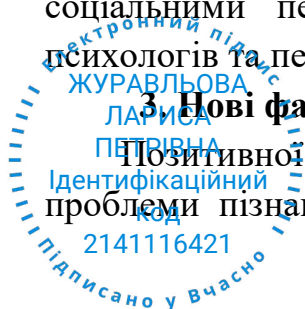
Непередбачувані, трагічно-героїчні трансформації українського суспільства спонукають до актуалізації позитивної сутності людської природи та дослідження технологій детермінації творчого потенціалу особистості, її особистісного зростання, реалізації конструктивних міжособистісних взаємодій всупереч (чи завдяки) економічній нестабільності, політичним кризам, революціям, гібридним війнам, терористичним акціям тощо. Саме орієнтація на моральність та суб'єктність (особистісну та емоційну зрілість, особистісну свободу, просоціальну мотивацію, творчість, емпатію, особистісний саморозвиток) при умові усвідомлення психологічних меж, як особистих, так і Іншого, допоможе у розв'язанні кризових суперечностей нашого часу. З огляду на це, дисертаційне дослідження Волинчук Олени Валеріївни є досить актуальним, оскільки спрямоване на вирішення сучасного проблемного завдання: дослідження меж психологічного простору педагогів та студентів. Отже, актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумніву та відображає багаторівневі зв'язки з різними науковими галузями.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Авторкою теоретично обґрунтовано та експериментально впроваджено основні результати дослідження у систему професійної освіти. Розроблено науково-методичні рекомендації щодо профілактики та корекції прояву меж психологічного простору студентів та викладачів, які можуть бути використані у практиці психосоціальної роботи практичними психологами та соціальними педагогами, у процесі професійної підготовки майбутніх психологів та педагогів в умовах вищих закладів освіти.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Позитивної оцінки заслуговує авторський концептуальний підхід до проблеми пізнання меж психологічного простору особистості студента та

викладача, що полягає в конкретизації й обґрунтуванні теоретико-методологічних і методичних основ розуміння межі як психологічної захисної, «бар'єрної» позиції ставлення до себе й оточуючих, що спрямована на досягнення певної мети діяльності при взаємодії з іншими людьми. Авторкою описано психологічну характеристику функціонування межі і суверенності простору та їх детермінант у студентів з різним рівнем розвитку базової функції психологічної межі; схарактеризовано достовірні відмінності в прояві меж у цих типів студентів; показано, що прояв меж простору як у викладачів, так і у студентів має певну варіативність; з'ясовано, що низький рівень розвитку базової, спокійно нейтральної, функції психологічної межі передбачає низькі показники суверенності простору, наявність емоційних бар'єрів у спілкуванні та невисокого рівня навчальної мотивації. Високий же рівень розвитку спокійно нейтральної функції передбачає високу комунікативну мотивацію навчальної діяльності, низький рівень формальних мотивів у навчанні та високу суверенність простору студентів.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Грунтовність виконаного дослідження забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень роботи, списком використаних й опрацьованих джерел (168 найменувань, з них 16 – іноземними мовами), змістовними додатками. Розроблено методичні рекомендації щодо корекції прояву меж психологічного простору студентів та викладачів, які можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх психологів та педагогів в умовах вищих закладів освіти. Зауважимо, що дисертація характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, вдалим синтезом теоретичних та емпіричних результатів.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційне дослідження О. В. Волинчук містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальні наукові завдання. Важливим є також те, що результати дослідження дістали апробацію на науково-практичних конференціях, вони є відображеними у 20 публікаціях, серед яких наукові статті опубліковані як у наукометричних виданнях України, так і зарубіжних. Практичне значення праці підсилюється впровадженням наукових здобутків в практику роботи зі студентами двох ЗВО Одеси та Одеського інклюзивно-ресурсного центру.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Позитивної оцінки заслуговують результати як теоретичного, так й емпіричного дослідження та зроблені на їх основі висновки. Його результати становлять інтерес для практичних психологів, педагогічних працівників, керівників навчальних закладів, студентів тощо. Результати дослідження поглиблюють знання про особливості функціонування особистості студента та педагога залежно від тривалості педагогічного досвіду останнього, дають цінний матеріал про психологічні межі та особистісний простір учасників педагогічної діяльності, розширюють знання про взаємозв'язки зазначених феноменів з особливостями емоційної зрілості, бар'єрів у спілкуванні, навчальної мотивації студента та професійної спрямованості викладача.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом.

Дисертація складається з анотації, трьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел, додатків. У праці чітко подано науковий апарат дослідження, визначено мету та завдання, забезпечено відповідність предмету дослідження, завдань та висновків, які логічно вибудовуються зі змісту основної частини дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні підходи до основ пізнання меж психологічного простору» розкрито основні положення загальної методології дослідження, подано результати аналізу концептів «психологічна межа», «психологічний простір» у психологічних дискурсах. Запропоновано розглядати межу як певну психологічно-захисну, «бар'єрну» позицію ставлення до себе й оточуючих, що спрямована на досягнення мети діяльності при взаємодії з іншими людьми. Виокремлено два принципи бачення ознак, що описують феномен психологічного простору та його меж: енергетичний та контактнo-дистанційний.

Глибокий аналіз літератури дозволив виокремити кілька підходів до розуміння природи меж та простору: 1) структурний – бачення феномену психологічного простору та його меж в змісті ширших понять; 2) суб'єктно-середовищний (функціональний) – розуміння феномену психологічного простору та його меж як середовища існування особистості в ролі суб'єкта, що активно його видозмінює, через наявність набору функцій в природі психологічної межі; 3) символічний – розуміння межі як знаку, переходу, границі, зв'язку; 4) комплексний – бачення формування психологічної межі й простору як наслідку різнобічного зростання й розвитку індивіда в процесі життя. Побудовано структурну модель дослідження меж психологічного простору, в якій виокремлено наступні компоненти: межі та їх функції; простір та його суверенність, особистісні особливості.

У другому розділі «**Методи організації та умови проведення дослідження**» логічно структуровано й чітко означено чотири етапи дослідження відповідно до його мети та завдань: пошуковий, психометричний, діагностичний, аналітичний. Заслуговує на увагу врахування пошукачкою труднощів у формуванні репрезентативної вибірки в умовах пандемії Covid-19 та повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Запровадження двох форматів проведення дослідження (офлайн та онлайн) дало можливість залучити як студентів різних курсів та спеціальностей, так і викладачів різних дисциплін. Ілюстрацією ґрунтовного підходу до проведення емпіричного дослідження є також проведення пілотажного дослідження перед основним. Розроблений діагностичний комплекс достатньо повно репрезентує емпіричну апробацію концептуальної моделі пізнання меж психологічного простору особистості студента та викладача.

У третьому розділі «**Особливості меж психологічного простору педагогів та студентів**» досліджено специфіку прояву меж та їх функцій, простору та рівня суверенності особистості, а також вірогідних особистісних їх детермінант. Здійснено ретельний порівняльний аналіз функціонування психологічної межі у студентів, в досвідчених та молодих педагогів. Констатовано наявність численних кореляційних зв'язків між показниками й окремими характеристиками. Означені тенденції засвідчили: характерними для студентів з високим рівнем розвитку спокійно-нейтральної функції межі можуть виступити такі детермінанти, як комунікативна мотивація навчання та висока суверенність простору, для студентів з низьким рівнем – деякі емоційні бар'єри в спілкуванні та низька суверенність психологічного простору. Для молодих викладачів – організаційна спрямованість діяльності, гнучкість емоцій, бажання зближатися з людьми та домінування позитивних емоцій, висока саморегуляція, суверенність їх речей та цінностей. Для досвідчених – комунікативна спрямованість діяльності, також гнучкість емоцій, вміння ними керувати, висока саморегуляція та низька суверенність (навіть депривованість) за більшістю параметрів психологічного простору. Подані результати аналізу теоретичних та емпіричних досліджень щодо характеру прояву меж та їх функцій, простору та його суверенності, а також їх особистісних детермінант виступили основою для побудови науково-методичних рекомендацій з профілактики та корекції меж психологічного простору. Означені результати можна розглядати як підтвердження ефективності констатувальної частини експерименту та гіпотез дослідження загалом.

Дисертацію можна вважати завершеною науковою працею.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів О. В. Волинчук, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання щодо змісту праці:

1. Авторський підхід до пізнання меж простору в запропонованій та описаній концептуальній моделі (ст. 66 – 67 дисертації) певною мірою є обмеженим. Важливо було б розширити феноменологічні та структурні ознаки меж, які дали б більш глибокі уявлення про соціально-психологічну основу формування певних закономірностей їх функціонування чи їх уточнення, орієнтуючись, наприклад, на роботи Курта Левіна. Бажано визначитись в назві моделі: «Модель дослідження меж психологічного простору» чи «Модель меж дослідження психологічного простору» (с. 66), оскільки ці 2 назви мають різне смислове навантаження.

2. Поцінуючи численні результати дослідження меж психологічного простору респондентів, відмітимо відсутність констатації й аналізу статевих та гендерних відмінностей. Таке подання результатів дослідницької роботи репрезентує досить узагальне уявлення про специфіку прояву меж у викладачів та студентів, оскільки в дослідженнях, наприклад, Тетяни Самуїлівни Леві, наголошується на суттєвих відмінностях в прояві меж між чоловічою статтю та жіночою.

3. Подані на сторінках 172 – 174 науково-методичні рекомендації є досить узагальненими й, переважно, стосуються теоретичних аспектів у вивченні предмету дослідження. Ними можна скористатися лише у фаховій підготовці психологів. Стосовно ж рекомендацій для практичних психологів та соціальних працівників, то, на жаль, вони є досить декларативними. Загалом, праця була би більш завершеною при наявності формувального експерименту.

4. У дисертаційній праці зустрічаються стилістичні, орфографічні помилки, русизми («відношення» замість «ставлення», «протиріччя» замість «суперечність», «дистантний» замість «дистанційний», тощо).

Однак, висловлені зауваження та побажання мають переважно дискусійний характер, не є принциповими та суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження. Загалом вони не знижують вагомої теоретико-практичної значущості результатів дисертаційної праці Волинчук Олени Валеріївни, яка виконана на високому науково-практичному рівні.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Основні положення й результати дисертації висвітлено у Результати дослідження відображено в 20 одноосібних наукових публікаціях,

з яких 6 опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 14 – збірниках матеріалів за результатами конференцій.

10. Ідентичність змісту анотації й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в анотації, відображають основні положення дисертації.

11. Висновок.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертація «Межі психологічного простору педагогів та студентів», є завершеним, самостійним дослідженням, що відповідає чинним вимогам до дисертації такого рівня (пп. 10–12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. №167 та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р.), а її авторка Волинчук Олена Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Поліського національного університету

Л. П. Журавльова

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)
Відгук Журавльової Л.П.pdf

Документ відправлено: 19:22 11.04.2023

Власник документу

Електронний підпис

19:22 11.04.2023

Ідентифікаційний код: 2141116421

ЖУРАВЛЬОВА ЛАРИСА ПЕТРІВНА

Власник ключа: ЖУРАВЛЬОВА ЛАРИСА ПЕТРІВНА

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 19:22 11.04.2023

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 248197DDFAB977E504000000B4D1FE00675D1104

Тип підпису: удосконалений